

УДК 351.82:65.012:32.001

А. Якимчук

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ: АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ

Розглянуто основні інноваційні інструменти збереження біорізноманіття: гранти, пільгові кредити, екологічні субсидії, сприяння (обмеження) на ринку, екологічні конкурси із наданням грошового призу тощо. Досліджено можливості запровадження інноваційних інструментів збереження біорізноманіття та імплементації кращого закордонного досвіду в Україні.

Ключові слова: інструменти, державне управління, біорізноманіття, економіка, фінансування.

Впродовж останніх років у світі широко застосовуються інноваційні інструменти збереження біорізноманіття. До основних із них належать грантові проекти, сприяння (обмеження) на ринку, екологічні кредити, субсидії фермерам за невикористання пестицидів, інших хімічних речовин, екологічні конкурси з наданням грошових винагород та багато інших. З огляду на це, необхідно переглянути вітчизняні інструменти збереження біорізноманіття, які ґрунтуються на застарілих інструментах, таких як штрафи, ліцензування, оподаткування, що застосовувалися ще з часів командно-адміністративної системи. Залучення інноваційних інструментів дозволить підвищити ефективність збереження біорізноманіття України з метою забезпечення належного середовища існування для сучасних і майбутніх поколінь, покращення здоров'я населення, збереження генофонду людини, рослинного і тваринного світу. Це бачиться можливим на основі розробки чіткої методології застосування світових інноваційних інструментів збереження біорізноманіття з урахуванням національних особливостей.

Відомо, що на сьогодні саме біорізноманіття формує безпечне для життя і здоров'я людини навколишнє середовище, забезпечує населення продуктами харчування, ліками, сировиною для промисловості. Крім того, підтримує функціонування екосистем, зокрема кругообіг і очищення природних вод, збереження ґрунтів і стабільність клімату. Саме тому питанню збереження біорізноманіття присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, зокрема Т. Андрієнко-Малюк, А. Александрової, О. Веклич, О. Врублевської, Л. Гринів, Ю. Грищенка, П. Гамана, Л. Мельника, І. Синякевича, А. Сохничя та інших, які в основному стосуються підтримання екологічного стану екосистем. Проте як свідчать праці іноземних фахівців (С. Бобильова, Г. Моткіна, А. Тулупова, А. James, М. Green, J. Paine, J. Dixon, S. Pagiola, B. Brink, R. Butler та інші), для ефективного забезпечення своїх функцій біорізноманіття повинно отримати реальну економічну оцінку і відобразитися у національних рахунках кожної держави. Все це зумовило необхідність подальшого вивчення можливостей застосування інноваційних інструментів розвинених країн світу щодо збереження біорізноманіття, актуальність цієї теми наукової роботи, її мету, а також визначило предмет та об'єкт дослідження.

Мета статті – вивчення можливостей застосування інноваційних інструментів збереження біорізноманіття в Україні на основі іноземного досвіду. Об'єктом дослідження

є вітчизняна система збереження біорізноманіття. Предметом дослідження є процес застосування інноваційних інструментів збереження біорізноманіття.

Інноваційна діяльність загалом, зокрема і екологічна, здійснюється за рахунок чисельної кількості джерел (рис. 1). Зважаючи на залишковий принцип фінансування заходів збереження біорізноманіття за рахунок коштів державного бюджету, що зумовлено економічними, соціальними прерогативами, – держбюджетне фінансування не можна вважати надійним, постійним і достатнім джерелом фінансування заходів збереження біорізноманіття. Все це вимагає удосконалення вітчизняної методології фінансування збереження біорізноманіття. У цьому дослідженні проведено узагальнення існуючих джерел фінансування збереження біорізноманіття, що наведено на рис. 1.

Рис. 1. Характеристика джерел фінансування заходів збереження біорізноманіття

За сучасних умов для формування ефективної системи фінансування збереження біорізноманіття необхідним є прийняття відповідних стимулюючих і регулюючих заходів на державному рівні. Державні методи є найдієвішими з погляду можливості управління формуванням ринку екологічних інновацій. Державні інститути можуть впливати на рівень споживача, підприємства, а також на мікро- та макросередовище, у якому функціонує підприємство. Необхідність державного регулювання процесів формування ринку екологічних інновацій викликана його зростаючим значенням для економіки, екології та суспільства загалом. Система методів державного управління формуванням ринку екологічних інновацій містить методи, що застосовуються в Україні, та перспективні методи, що вже довели свою ефективність за кордоном (помічені позначкою “*”). До прямих методів управління належать адміністративні методи, до непрямих – економічні та організаційні [1].

Вважаємо з погляду на збереження біорізноманіття, найдієвішою є група економічних методів. Всі економічні методи державного управління поділяють на дві

групи: застосування негативних стимулів (примусові механізми); застосування позитивних стимулів (заохочувальні механізми).

Примусові економічні методи створюють можливість стягнення коштів з виробників екологічно небезпечних товарів для поповнення екологічних фондів та використання їх на користь розробників і виробників екологічних товарів.

Заохочувальні економічні методи спрямовані на створення матеріальної зацікавленості у виробництві екологічних товарів, збереженні біорізноманіття, невиснажливому використанні ресурсів. Ця група методів не достатньо розвинена. Проте у сучасних екологічних умовах (за існуючої системи методів управління збереження біорізноманіття) особливу увагу необхідно приділяти саме розвитку заохочувальної групи економічних методів. За цього має розвиватися конкуренція за отримання субсидій, пільг, грантів, кредитів тощо (усього, що належить до заохочувальних заходів).

Адміністративні методи обмежують діяльність забруднювачів довкілля іншими способами, змушуючи їх відмовлятися від виробництва екологічно небезпечних товарів, забруднення, виснажливого використання природних ресурсів на користь екологічно спрямованих або хоча б екологічно прийнятних.

Організаційні методи полегшують виробництво екологічних товарів шляхом створення умов, необхідних для нормального функціонування виробництва. За цього державні інститути впливають на споживача шляхом екологічного виховання, освіти, пропаганди, субсидування цін, надання податкових пільг.

Отже, управління формуванням інноваційних інструментів збереження біорізноманіття на державному рівні покликане забезпечити відтворення екологічного попиту, екологічно орієнтованої виробничої основи, людських чинників і мотивів екологізації (рис. 2).

Суть впливу на попит полягає у тому, щоб психологічно переконати або економічно змусити споживача переходити на екологічно більш досконалу продукцію. Суть впливу на пропозицію полягає у формуванні системи мотиваційного впливу (екологічні стандарти, економічні стимули, доведення інформації про розширення екологічних потреб), яка б спонукала виробників до переходу на випуск екологічних товарів. Суть впливу на взаємозв'язки між виробниками та споживачами полягає в екологізації проміжних ланок, які з'єднують конкретних виробників і споживачів. До форм реалізації цієї стратегії належать: вплив на комунікаційні шляхи, екологізація торгових механізмів, маркетингові дослідження, розвиток інформаційних систем тощо.

На міждержавному рівні також здійснюється управління збереженням біорізноманіття. На сучасному етапі таке управління реалізується міжурядовими і неурядовими організаціями, які займаються охороною природи. Вони розробляють програми з актуальних питань сталого розвитку, вимоги щодо охорони природи, поширюють інформацію, яка стосується питань охорони природи, надають консультації, фінансову та технічну допомогу.

Україна є учасницею 18 природоохоронних конвенцій глобального і регіонального спрямування та 4 протоколів до них. Міністерство екології та природних ресурсів України координує природоохоронне співробітництво у рамках 54 довготермінових міжнародних угод і договорів [2].

Державні методи впливу на підприємства для стимулювання виробництва екологічних товарів	Адміністративні	Стандартизація продукції
		Нормування
		Екологічна експертиза
		Ліцензування
		Лімітування
		Адміністративна відповідальність
		Зобов'язання стосовно споживача
		Заборони
		Антимонопольне регулювання
		Контроль
Економічні	Примусові	Платежі та збори за забруднення навколишнього середовища і використання ресурсів
		Штрафні санкції
		*Продаж прав на забруднення
		Цінове регулювання
	Заохочувальні	Держзамовлення
		Програмування
		Фінансування екологічних проектів і програм
		*Податкові пільги
		Пільгове кредитування
		*Субсидування цін на екологічні товари
Організаційні	Надання юридичних, ділових та інших послуг, допомоги в пошуку партнерів, укладання угод під державні гарантії	
	Інформаційна інфраструктура	
	*Ініціювання державою демонстраційних проектів	
	*Екологічний аудит	
	*Створення спеціалізованих державних дослідницьких інститутів, лабораторій, центрів, агенств з оцінки варіантів розвитку виробництва	
	*Відкриття факультетів у ВНЗ, створення курсів для підготовки кадрів з теорії НТП, іновацій, екології	
	*Екологічне виховання, реклама, тощо	

Рис. 2. Система методів державного управління збереженням біорізноманіття

Загалом, інноваційний шлях розвитку системи збереження біорізноманіття пов'язаний із багатьма проблемами, серед найважливіших – дуже високий рівень ризику і спричинені ним складнощі з пошуком джерел фінансування екологічних інновацій, особливо при загальному дефіциті фінансових ресурсів. Так, зовнішні інвестори неохоче погоджуються з фінансуванням інноваційних проєктів, а фінансування за рахунок власних коштів для багатьох вітчизняних підприємств практично неможливе. За умов бюджетного дефіциту сподіватися на державне фінансування також стає неможливо [3 – 5].

Використання таких ресурсів для реалізації екологічних інновацій, як позики і кредити комерційних банків та фінансовий лізинг, обмежується через надто високі банківські ставки. Крім того, комерційні банки в умовах фінансової нестабільності надають тільки короткострокові позики, тоді як для фінансування інноваційної діяльності потрібні довгострокові кредити. Тобто надання кредитів для проведення інноваційної діяльності для банків не є привабливим. Таким чином, для фінансування екологічних інновацій перспективним є використання венчурного фінансування, яке в Україні поки що тільки зароджується за підтримки міжнародних фінансових організацій.

Можливе також використання багатоканального інвестування, залучення портфельних інвесторів, що включають ризикові проєкти в свої диверсифіковані пакети у надії на одержання високого прибутку у випадку успіху.

Згідно зі ст. 17 Закону України “Про інноваційну діяльність”, суб’єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проєктів може бути надана фінансова підтримка шляхом [6]:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проєкту решти необхідних коштів виконавця проєкту і (або) інших суб’єктів інноваційної діяльності;

в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб’єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проєктів у страховиків, відповідно до Закону України “Про страхування”.

Фінансова підтримка інноваційної діяльності за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів надається у межах коштів, передбачених відповідними бюджетами. Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є [7]:

а) кошти Державного бюджету України;

б) кошти місцевих бюджетів і бюджету Автономної Республіки Крим;

в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;

г) власні чи запозичені кошти суб’єктів інноваційної діяльності;

- д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- е) інші джерела, не заборонені законодавством України.

Для здійснення фінансової підтримки екологічної інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи. Кожна така установа підпорядковується спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності і діє на основі положення (статуту), що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Кошти Державної інноваційної фінансово-кредитної установи формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, залучених, згідно з чинним законодавством, вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Згідно зі ст. 33 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” держава застосовує фінансово-кредитні та податкові важелі для створення економічно сприятливих умов ефективної наукової і науково-технічної діяльності, відповідно до законодавства України.

Одним із основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7% валового внутрішнього продукту України. Видатки на наукову і науково-технічну діяльність є захищеними статтями видатків Державного бюджету України.

Бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування. Базове фінансування надається для забезпечення:

- фундаментальних наукових досліджень;
- найважливіших для держави напрямів досліджень, зокрема в інтересах національної безпеки та оборони;
- розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності;
- збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання;
- підготовки наукових кадрів.

Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для наукової і науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Програмно-цільове фінансування здійснюється, як правило, на конкурсній основі для:

- науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням;
- проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що проводяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими, створений Державний фонд фундаментальних досліджень.

Діяльність цього фонду регулюється Положенням, яке затверджує Кабінет Міністрів України. У Державному бюджеті України кошти для згаданого фонду визначають окремим рядком. Кошти цього фонду формуються за рахунок як бюджетних коштів, так і добровільних внесків юридичних і фізичних осіб (зокрема іноземних) та розподіляються на конкурсній основі.

Державні цільові наукові та науково-технічні програми є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу держави для вирішення найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем. Такі програми формує центральний орган виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності на основі цільових проектів, відібраних на конкурсних засадах.

Державне замовлення на науково-технічну продукцію щорічно формують центральний орган виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції, і затверджує Кабінет Міністрів України, відповідно до законодавства України.

У ст. 38 Закону України “Про інноваційну діяльність” зазначено, що з метою фінансового забезпечення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності і заходів, спрямованих на розвиток та використання досягнень науки в Україні, створюється Державний інноваційний фонд, положення про який затверджує Кабінет Міністрів України. Фонд підпорядковується центральному органу виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності [8].

Висновки

Інноваційними інструментами збереження біорізноманіття, які на основі кращого досвіду розвинених держав світу доцільно адаптувати в Україні є: гранти, пільгові кредити, екологічні субсидії, сприяння (обмеження) на ринку, екологічні конкурси із наданням грошового призу та інші. Таким чином, необхідно переглянути вітчизняні інструменти збереження біорізноманіття, які ґрунтуються на застарілих інструментах, таких як: штрафи, ліцензування, оподаткування, що застосовувалися ще з часів командно-адміністративної системи. Заохочувальні методи, як засвідчує міжнародний досвід, найкраще себе зарекомендували з боку збереження біорізноманіття та є ефективними. Залучення інноваційних інструментів дозволить підвищити ефективність збереження біорізноманіття України для сучасних і майбутніх поколінь, сформувати ефективну екологічну мережу держави.

Література

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природо-користуванням [Текст] : підручник / за заг. ред. д. е. н., проф. Л. Г. Мельника та к. е. н., проф. М. К. Шапочки. — Суми : Університетська книга, 2005. — 759 с.
2. Ілляшенко С. М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління [Текст] : монографія / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко ; за ред. С. М. Ілляшенка. — Суми : Університетська книга, 2002. — 250 с.
3. Пахаренко О. В. Інновації в екологію як передумова забезпечення стратегії сталого розвитку водного господарства / О. В. Пахаренко // Вісник СумДУ [Текст]. — 2006. — № 7(91). — С. 194—199.
4. Якимчук А. Ю. Економіка та організація природно-заповідного фонду України [Текст] : монографія / А. Ю. Якимчук. — Рівне : НУВГП, 2007. — 208 с.

5. Якимчук А. Ю. Економіка природокористування [Текст] : навч. посіб. / А. Ю. Якимчук, А. Л. Черній. — Рівне : НУВГП, 2010. — 275 с.
6. Про інвестиційну діяльність : Закон України № 1560-ХІІ від 18.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1991. — № 47. — С. 646.
7. Там само. — С. 646.
8. Про екологічну мережу [Електронний ресурс] : Закон України № 1864-ІV від 24.06.2004 р. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.

A. Yakymchuk

**INNOVATIVE TOOLS OF BIODIVERSITY CONSERVATION:
ECONOMY AND MANAGEMENT ASPECTS**

The main innovative tools of biodiversity conservation: grants, soft loans, environmental subsidies, promotion (restrictions) on the market, environmental competitions with the provision of prize money are considered. The possibilities of implementing of innovative tools of biodiversity conservation as well as best foreign practices in Ukraine are studied.

Key words: tools, public administration, biodiversity, economy, financing.